

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд „*Развиване на функционалната грамотност на учениците чрез обучението по български език*”

за присъждане на образователната и научна степен “доктор” в област на висше образование

1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по ... (Методика на обучението по български език)

Автор: Евелина Григорова Миланова

Рецензент: проф. дпн Маргарита Георгиева Христова - Плашилска

В дисертацията си Евелина Миланова представя проучването си по актуален въпрос, който не е изследван достатъчно в методиката на обучението по български език (МОБЕ). От тази гледна точка дисертацията е не само полезна, но и необходима, защото трудът разработва на теоретично и практико-приложно равнище основен за МОБЕ проблем. Изследването е съобразено с реалното състояние (като практика и образователна политика) на обучението по български език и е резултат от изследователската и експериментална дейност на авторката. В този смисъл приемам, че се разработва проблематика, която има приносен характер за развитие на методиката на обучение по български език. Добро впечатление прави, че авторката поставя проблема на много широка основа и мотивира решаването му от различни аспекти – комуникативен, социолингвистичен, педагогически и методически.

Дисертацията е в обем от 196 стр. основен текст, 9 от които са за библиография по темата (77 заглавия на кирилица и 23 на латиница).

Структурата на дисертационния текст се отличава с йерархичност на отделните части: I. глава “Обект, предмет, цел, задачи и методика на изследване” (4-19 с.); II. глава “Теоретични аспекти на проблема за функционалната грамотност” (20-126 с.); III. глава „Методически дейности за развиване на умения за четене в прогимназиалния и в двата гимназиални образователни етапа” (127-184 с.); заключение (185 – 186 с.); приноси моменти (187 с.) и библиография (182-196 с.). Основният текст се допълва от приложения към дисертацията.

Трите глави и заключението логически поставят, разгръщат и обобщават избрания изследователски проблем, като всяка глава репрезентира различни страни от темата.

Първа глава представя информация, която е обичайна за увод на дисертационното изследване. Тук се мотивира изборът на темата и се откроява контекстът, в който предлаганите методически действия за развиване на умения за четене в прогимназиалния и в двата гимназиални образователни етапа ще осигурят усъвършенстване на функционалната грамотност на учениците. В тази част дисертантката коректно защитава научната и социална значимост на разработваната от нея проблематика.

Коректно изведени и конкретизирани са **обектът, предметът, целта и задачите** на изследването, но липсва хипотезата (без да е обособена като хипотеза, тя може да бъде открита в последната глава). Ясно е очертан хоризонтът на изследователското очакване – уточнено е (но не е графично подчертано), че **главна цел** на представения труд е *осмислянето на функционалната грамотност като понятие с оглед на ОБЕ в прогимназиалния и в гимназиалния (първи и втори) образователен етап*. От целта на изследването произтичат неговите задачи, които обуславят логическия ход на изложението и методиката на изследване. Според мен те са твърде много на брой (10), което прави някои от тях фрагментарни.

Дисертационният текст в тази глава се фокусира върху функционалната грамотност (ФГ) с оглед на четене и извличане/използване на информация от писмени текстове с цел решаване на житейски казуси. Още в тази глава авторката уточнява, че съвременните образователни тенденции и политики (национални и световни) свързват грамотността „не с елементарните умения за четене и писане, а със способността на индивида да се ориентира правилно и да действа адекватно, като анализира, осмисля и решава проблеми в многообразието от житейски ситуации”.

В настоящия труд се възприема концепцията за грамотността на PISA, като се търси аналогия с нормативните изисквания в официални документи на Министерството на образованието и науката (МОН) – държавните образователни стандарти (ДОС) за учебно съдържание, учебните програми (УП) по български език (БЕ) и пр.

В първа глава са уточнени и използваните изследователски методи. Те са подходящи и адекватни на заявените намерения.

Във **втора глава** са представени теоретичните основи на изследването, обосноваващи неговата актуалност. Обзорът е обстоятелствен, а анализът обхваща научни постижения в области, които имат отношение към теоретичните основи на изследването. Авторката отговорно и задълбочено е проучила актуални проблеми за езикознанието и методиката на обучението по български език. Направен е задълбочен и прецизен научен

обзор на проучената литература с препратки както към различни съвременни схващания, така и към такива, които са били актуални в близкото минало. Евелина Миланова показва отлично познаване на изследваните научни области, затова този труд има голямо познавателно значение за читателите.

Във втора глава се разглеждат същностни за темата на дисертационния труд понятия: *грамотност, функционална грамотност, грамотност по четене, функционалната компетентност, комуникативната компетентност*. Положително впечатление прави системата, в която са представени съдържателните и функционалните им характеристики. Например функционалната грамотност се представя като „концепт, съчетаващ в себе си базовото разбиране за грамотността (като способност да се чете и да се пише), функционалност (социално-практическа насоченост) и осъзнатост на овладените умения и възможностите за тяхната приложимост”. Прави впечатление, че авторката винаги намира форма да представи собствените си (често критични) преценки за репрезентативния проблем, което доказва, че като изследовател тя не само реферира, но и експлицира собственото си научно мнение. В този контекст аз приемам и подкрепям становището ѝ, че трябва да търсим трудностите в работата за формиране на функционалната грамотност във факта, че у нас „така и никога не се приемат единни стандарти, дефиниращи нивото на овладяването ѝ. Във времето се появяват толкова различни критерии, приети при толкова различни обстоятелства, че е трудно дори да бъдат сравнявани”.

Особено място във втора глава е отделено на изясняване на взаимовръзката между понятията *функционална грамотност* и *грамотност по четене*. Тъй като грамотността по четене (ГЧ) се определя като „трансверсална (надпредметна) компетентност, осигуряваща възможност на ученика да развива способностите си за разбиране на текстове от различни области”, много полезно за теорията и практиката на МОБЕ акцентуването върху ключовите компоненти в състава на понятието за ГЧ, т.е. върху трите вида умения, които обуславят мисловно-познавателните процеси, извършвани в хода на четенето: умения за намиране и извличане на информация; умения за обобщаване и тълкуване на информация; умения за осмисляне и оценяване на информация. Ако учителят планира как да развива ГЧ, той може да прагматизира теоретичната информация, която му се предлага в тази част на дисертацията.

Цялостният прочит на дисертацията ориентира читателя в глобалния акцент (според мен) на изследването – да се осмисли формирането на функционалната грамотност на българските ученици в контекста на международните оценителски изследвания

(програмите PISA и PIRLS). Мотивът на авторката е, че в концепцията на програмата PISA грамотността „позволява на личността да осмисля и да анализира информация от разнообразни писмени източници, да доказва твърдения, да представя аргументирано свои идеи, като формулира, решава и тълкува проблеми в многообразието от житейски ситуации”. В същото време не трябва да забравяме, че концепцията на тази програма и нашата образователна традиция се различават по един съществен критерий – подборът на текстовете, с които се работи в обучението по БЕ. След анализа на ДОС по БЕ авторката справедливо отбелязва, че „учебната документация по БЕ за прогимназиалния и гимназиалните образователни етапи у нас не се подчинява на нито един от признаците, по които PISA класифицира текстовете”: *по формат* (непрекъснат, прекъснат, смесен, съставен текст); *по типа дискурс* (описание, повествование, обяснение, аргументация, инструкция и транзакция); *по начина на представяне* (на хартиен или електронен носител); *според начина, по който читателят участва в комуникативната ситуация* (авторски, интерактивен, смесен). Наличието на подобно противоречие не може да се пренебрегва, още повече, че в националните оценителски изследвания (напр. на ЦКОКУО) се следва рамката на PISA, а се правят изводи за българските ученици. Анкетното проучване, което дисертантката е направила, доказва, че учениците не осъзнават тази разлика (според анкетите на деветокласниците през 2015 г.), но неудовлетворителните резултати от представянето им показват, че тя не може да се пренебрегне. В този контекст е и въпросът ми: *Тъй като предпочитанията Ви към формата на PISA се открояват в дисертацията, как предлагате да се преодолее противоречието в концепцията на PISA за грамотността по четене и българската традиция, отразена в нормативните ни документи?*

Принос на дисертационния труд е опитът да се изгради теоретичен модел, „който да положи в йерархична последователност [...] уменията и компетентностите, които позволяват на обучаваните да прилагат знания и опит, придобити в училище, в многообразие от ситуации за справяне с конкретни проблеми и които осигуряват пълноценното участие на младите личности в икономическия, политическия и културния живот на съвременното европейско общество”. Научното доверие към модела се обосновава от факта, че теоретичният модел се съпътства от задълбочен анализ на проучената литература и се основава на концепциите на български и чужди автори, които са доказани експерти в своята област. Креативният учител по български език може да адаптира този модел към нашата образователна система и да организира работата си така,

че да постига видими резултати от работата си за формиране на функционалната грамотност на учениците.

Високо следва да се оцени фактът, че докторантката много прецизно изследва функционалната грамотност като елемент от учебното съдържание в учебната документация по български език за средното училище. Анализът, който предлага в двата последни параграфа на втора глава, е задълбочен и коректен, а изводите са мотивирани и илюстрирани с примери от нормативните документи - ДОС за УС, УП по БЕ, учебници и др. Подкрепям становището ѝ, че старите УП пренебрегват рецептивните дейности, свързани с възприемане на писмен текст. Те не осигуряват условия за формиране на умения и стратегии за четене (за обработване на информацията в текста), подчинени на конкретни комуникативни задачи, докато в новите програми по БЕ „ясно са заложили умения за търсене, извличане, анализиране, сравняване, оценяване и използване на информация от различни писмени дискурсни типове (печатни и електронни) с оглед на конкретни цели и задачи”. Предложените примери от учебници по БЕ (съобразени с новите УП) категорично подкрепят изводите ѝ.

Практико-приложният характер на изследването е заявен в **трета глава** (*Методически дейности за развиване на умения за четене в прогимназиалния и в двата гимназиални образователни етапа*). Дейностите са разработени в три части, съответно за трите образователни етапа – от 5. до 12. Клас и са апробирани от авторката в педагогическата практика през учебната 2015/2016 г. с общо 121 шестокласници, 121 деветокласници и 104 единадесетокласници. Средствата, чрез които се реализира експериментът, са различни тестови варианти, при които към даден източник на информация са формулирани няколко задачи.

Акцентът в тази глава е поставен върху резултатите от тестовете. Те са илюстрирани с ученически примери, доказващи изводите на докторантката. Анализът на резултатите е коректен (спрямо резултатите), но информацията би била по-ясна, ако части от приложенията се преместят в основния текст (например текстовете, върху които се коментират отделни тестови задачи). Тъй като целта е участниците в експеримента да усвоят алгоритъма за решаване на задачи за четене чрез обработване на информация от разнообразни писмени източници, бих искала да чуя мнението Ви по следните въпроси:

1. *Защо (според Вас) за деветокласниците са сложни задачите, които предполагат работа не с буквалния, а със „скрития“ смисъл на дискурса?*

2. *Задачи за намиране и подбиране на „разпръсната“ информация в текста се използват още в началния училищен период, но в експеримента Ви резултатите от тях*

все още са неудовлетворителни. Мислите ли, че причина за това са задачите за обобщаване на разпръснатата информация, които не са популярни в педагогическата ни практика при работата за формиране на грамотността по четене?

В заключението на дисертацията са систематизирани идеите и постиженията на труда, затова ги приемам. Приемам като обективно вярна и приложената справка за **приносните моменти** в труда, защото научните приноси от гледна точка на автора са адекватни на изследването.

Авторефератът отговаря на жанра на този научен текст. В него са отразени обективно вярно основните положения на дисертацията, както и приносите на авторката. Основните положения в дисертацията са направени достойно на педагогическата колегия чрез 5 публикации.

Препоръка:

Втора глава е най-обемната – съдържа 8 параграфа в 126 стр. Тя тежи в структурата на дисертацията, затова при бъдеща публикация на текста предлагам последните два параграфа (*Функционалната грамотност като елемент от учебно съдържание в учебната документация по български език за средното училище (ДОС за УС, УП по БЕ, Закон за предучилищното и училищното образование и др.)* и *Функционалната грамотност в теорията и в практиката на обучението по български език (5. – 12. клас)*) да се обособят в отделна глава. Тяхното съдържание логически се свързва с информацията от трета глава, така че логическата структура на текста няма да пострада.

В заключение:

Дисертационният труд на *„Развиване на функционалната грамотност на учениците чрез обучението по български език”* илюстрира методическо ориентираното мислене на докторантката, научната ѝ ерудираност и висок професионализъм при обосноваване на методологични и технологични тенденции в езиковото обучение. Текстът е стойностен, словото е ясно, съдържано, лишено от дидактизъм. Изследването е с висока степен на полезност за методическата наука, както и за образователния дискурс, затова ще гласувам за присъждане на Евелина Григорова Миланова на образователната и научна степен “доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по ... (Методика на обучението по български език)

Шумен, 27.09.2018 г.

проф. дпн М. Георгиева: